

ФИЛОСОФИЯ

УДК:297:372.82

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1(2)-117-127

Амантур уулу Арзыбек

Кыргыз түрк Манас университети, Ислам таануу кафедрасы, магистрант

Амантур уулу Арзыбек

Кыргызско-Турецкий Университет Манас, кафедра исламоведения, магистрант

Amantur uulu Arzybek

Kyrgyz-Turkish Manas University, Department of Islamic Studies, master student

**ЖАЛАЛАЙН ТАФСРИНДЕ РИВАЯТ МЕТОДУН АНАЛИЗДӨӨ
АНАЛИЗ МЕТОДА РИВАЯТ В ТАФСИР ДЖАЛАЛАЙНЕ
ANALYSIS OF THE RIVAYAT METHOD OF JALALAIN'S COMMENTARY**

Аннотация: Курандагы аяттарды ачыктап тафсирлөөдө курандын дагы башка аяттары, пайгамбарыбыздын (с.а.в) сүннөттөрү, сахабалардын сөздөрү же сабабу нузул аркылуу чечмеленген тафсирлерди риваят тафсири дейбиз. Риваят тафсиринин негизги принциптери алгач аятты аят менен, болбосо аятты сүннөт менен, аятты сахаба сөздөрү же сабабу нузул менен чечмелөө болуп эсептелинет. Бул изилдөөнүн максаты тафсир илими багытындагы белгилүү аалымдардын бири болгон имам Суюутинин “Тафсиру ал-Жалалайн” эмгегинин риваят жагын ачыктап анализдөө болуп эсептелет. Бул эмгек дүйнөлүк денгээлде ошол эле учурда бизде да көп окутулган тафсирлердин бири болгондуктан, аны дагы да жакындан таанып билүү, кыскача анализдөө, өзгөчө риваят жагын мисалдар менен чагылдыруу абдан маанилүү. Себеби бул тафсир китеби Орто Азия чөлкөмүндө мурдатан медреселерде жана жеке диний билим берүүчү жайларда кеңири окутулуп келген. Бул макала Жалалайн тафсирин кыргыз тилинде изилдегиси келгендерге, аны жакындан таанып билгиси келгендерге, Риваят тафсирлери боюнча изилдөөчүлөргө сөзсүз жардамы тийет деген ойдобуз. Имам Суюутинин “Тафсийру ал-Жалалайн” эмгегинде аяттарды риваяттар менен кантип чечмелегендигин бир нече мисалдардын негизинде ачыктап, анализ жүргүздүк.

Аннотация: При толковании аятов Корана мы ссылаемся на другие аяты Корана, Сунны нашего Пророка (с.а.в), высказывания сподвижников или сабабу нузуль, которые являются источником тафсира (тафсиру аль-риваят). Основные принципы источником тафсира заключаются в том, чтобы сначала толковать аят с помощью аята, или аят с помощью сунной, аят со словами сподвижников или сабабу нузуль (причина ниспослания). Целью данного исследования является анализ источников тафсира и повествования о труде имама Суюти “Тафсире аль-Джалалайн” одного из самых известных ученых в области тафсира. Поскольку это произведение является одним из самых читаемых трудов не только в нашем обществе но и в мире, очень важно познакомиться с ним поближе, проанализировать и особенно проиллюстрировать повествование примерами. Это связано с тем, что книга уже давно широко используется в медресе и частных религиозных школах Центральной Азии. Надеемся, что эта статья будет полезна для желающих изучить и узнать получше о “Тафсире аль-Джалалайн” на кыргызском языке, а также для исследователей источников тафсира. На нескольких примерах мы проанализировали, как имам Суюти интерпретировал аяты в Тафсире аль-Джалалайн.

Annotation: When interpreting the Quranic verses, we refer to other Quranic verses, the Sunnah of our Prophet (s.a.w.), the sayings of the Companions or sababu nuzul. These all are the sources of tafsir (tafsiru al-riwayat). The basic principle for the source of tafsir is, firstly, to interpret a verse with the help of another verse, secondly, with the help of the Sunnah, thirdly, with the help of the words of the Companions or the sababu nuzul (the reason for the revelation). The purpose of this study is to analyze the sources of tafsir and the narrative of the work of Imam Suyuti “Tafsir al-Jalalayn”, one of the most famous scholars in the field of tafsir. Since this book is one of the most widely read works not only in our society but also in the world, it is very important to get to know it better, analyze and, especially, illustrate the work with examples. This book has long been widely used in madrasas and private religious schools in Central Asia. We hope that this article will be useful for those who want to study and learn more about “Tafsir al-Jalalayn” in the Kyrgyz language, as well as for researchers of tafsir sources. Using several examples, we analyzed how Imam Suyuti interpreted the verses in Tafsir al-Jalalayn.

Негизги сөздөр: тафсир, риваят тафсири, куран, сүннөт, сабау нузул.

Ключевые слова: тафсир, тафсир повествования, коран, суннат, сабау нузул.

Key word: tafsir, tafsir narration, quran, sunnah, sabau nuzul.

Бүткүл ааламдардын жаратуучусу Алла Тааланын сөзү болгон кереметтүү Курани Каримди окуп эле койбостон, аны туура түшүнүү абдан маанилүү. Албетте биз аны окуу менен көптөгөн соопторго жетээрибиз шексиз. Ошол эле учурда аны терең түшүнүп, ага ой жүгүртүү андан да сооптуу. Анткени, Кудай Таала ыйык китебинде: “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ” “Алар Куран жөнүндө ой жүгүртүшпөйбү?!” [1] жана “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا” “Эмне үчүн алар Куран тууралуу ой жүгүртүшпөйт? Же алардын жүрөктөрүндө кулпулары (Чындыкты кабыл ала албас кылып жабылып калганбы?) барбы? деп. [2] Куран жөнүндө көбүрөөк ой жүгүртүп, аны түшүнүүгө үгүттөйт.

Эми ошол Курани Каримди дагы да жакшы түшүнүшүбүз үчүн анын тафсирине муктажбыз. Албетте Аллахтын китебинин эң алгачкы жана өтө ишенимдүү чечмелөөчүсү пайгамбарбыз (с.а.в). Курани Каримди эң жакшы билген адам катары пайгамбарыбыз (с.а.в) бизге Куранды жеткирүү менен гана чектелбестен, аны чечмелөө жана түшүндүрүү милдетин да аркалаган. Бул тууралуу Алла Таала ага мындай деп буйруган: «Оо, Элчи! Эгөндөн сага түшүрүлгөндү аларга жеткир. Эгер муну кылбасаң, анда Анын элчилигин аткарбаган болосуң!» Башка дагы бир аятта: «Сага да адамдар үчүн түшүрүлгөндөрдү ачык баян кылып беришиң үчүн Куранды түшүрдүк. Балким алар түшүнүшөөр.» [3] деген аяттар менен Куранды жалпыга чечмелеп түшүндүрүү да анын пайгамбарлык вазийпасы экенин баса белгилеген.

Пайгамбарбыз (с.а.в) Аллахтын пайгамбары жана жөнөкөй бир адам катары, өзү менен биргеликте жашаган коомго Курани Каримди түшүндүрүүдө, алардын тилин, үрп-адаты жана жашоо образын эске алуу менен аяттардын негизги максатын түшүнүктүү кылып жеткирип аларды ынандырган. Ал аяттарды кээде бөлүп-бөлүп чечмелесе, кээде тил эрежелеринин негизинде тафсир кылган. Бирде өтө кең маанини камтыган аяттарды жөнөкөйлөштүрүп араб тилиндеги сөздүн кең маанисин ачыктап тастыктоо, насаат кылуу, ишара кылуу аркылуу чечмелесе бирде көңүлдү бир жерге буруу жана адамдын психологиялык акыбалын эске алуу менен тафсир кылган. Мына ушундайча Расулуллах (с.а.в) Курандын аяттарынын мужмалын баян, мутлагын такйид, мушкилин тавзийх, мубхамын баян, умумун тахсийс жана насын ачыктап түшүндүргөн.

Пайгамбарыбыз (с.а.в) колдонгон методдор менен көптөгөн аалымдар Курани Каримди тафсир кылышкан. Мына ошолордун бири Жалалиддин ас-Суютий “ Тафсиру ал-Жалалайн” эмгегин жазган. Бул чыгарма жөнүндө сөз кыла турган болсок, “Жалаладдин ал-Махалли өмүрүнүн акырында баштаган «Тафсируль-Куран» эмгегинин жарымын жазгандан кийин дүйнөдөн кайткан. Ал көз жумган соң анын шакирти Жалаладдин ас-Суютий 870-жылы Рамазандын 1- күнү (1466-жылы 17-апрель) ал тафсирди аягына чыгарууну колго алып, аны кырк күн ичинде толугу менен бүтүргөн. «Тафсиру аль-Жалалайн» (эки Жалалдын) тафсири деген ат менен белгилүү болгон. «Люббуът-тефасир» (тафсирлердин маңызы) деп аталган эмгек бүгүнкү күндө эң көп окулган тафсирлердин бири экендиги шексиз. Тафсиру аль-Жалалайн өтө кыска жазылып, эсептөөлөргө караганда Куран аяттары менен тафсирдеги тамгалардын саны бири-бирине барабар экени, болгону Муддассир сүрөөсүнөн кийин тафсирдеги тамгалардын саны матынга караганда бир аз көбүрөөк болгон. Тафсирдин кайсы жарымы кимге таандык экендиги тууралуу булактарда түрдүү риваяттар бар. Катиб Челеби баш болгон көптөгөн авторлордун айтымында, Бакара сүрөөсүнөн Исра сүрөөсүнө чейинки бөлүгүн Махалли, кийинки бөлүгүн Суютий тафсир кылган. Бирок «Фатиха» сүрөөсү Суютий тарабынан тафсир кылынгандыктан, ал эмгектин аягында жайгаштырылган. [4]

Биз бул макалада Жалалайн тафсиринин имам Суютийнин аяттарды риваяттар менен кантип чечмеленгенин бир нече мисалдын негизинде анализдөөгө аракет кылдык.

Ал үчүн биз эң оболу риваят тафсири деген эмне жана анын негизги принциптери жөнүндө кыскача айтсак. “Кээ бир аяттарды ачыктап түшүндүрүү жана чечмелөө үчүн Куран аяттарын башка аяттар менен же Пайгамбардын жана сахабалардын сөздөрү менен чечмеленүү үлгүсү риваят тафсири деп аталат.”[5] Куранды куран менен тафсирлөө, Куранды сүннөт менен тафсирлөө, Куранды сахаба сөздөрү менен тафсирлөө, Куранды сабабу нузул ыкмасы менен чечмелөө негизги принциптери болуп эсептелинет

1. Курандын Куран Менен Тафсири

Курандын эң сонун тафсирин Курани Карим өзү ачыктаган.[6] Кыямат Сүрөөсүндөгү «Андан соң (аны) түшүндүрүү биздин иш»[7] аятында айтылгандай Курандагы кээ бир аяттар башка аяттар менен чечмеленгени айдан ачык. Курандын бул түрдөгү чечмелениши кээде мааниси так болбогон аятты башка бир аятта ачыктап түшүндүрүү жолу менен, кээде башка аяттардагы кыска, үстүртөн айтылган маселелерди дагы да кенен, тереңдеп түшүндүрүү жолу менен болот.

«Жалалайн» тафсирине көз чаптыра турган болсок, тафсирчилерибиз Куранды Куран менен тафсир кылуу ыкмасын колдонгондугуна күбө болобуз. Кээде тафсир кылынган аятты толугу менен жазышса, кээде кыскача жазышкан, ал эми кээде аятты айтпастан сүрөөгө гана шилтеме берип коюшкан.

Куранды Куран менен чечмелеп жатканда аяттардын маанисине байланыштуу, аяттын айтылуу таризине байланыштуу, көп түрдүү маанини туюнткан сөздөр менен айтылган жагдайлардын ачыкталышы, таржих кылынган маанинин түшүндүрүлүшү жана аны колдогону сыяктуу маселелерди да көрүүгө болот.

Эми алардан бирден мисал келтире турган болсок:

Үлгү 1:

“Ал эми жамандык кылуу үчүн айла-амал жасагандарга катуу азап бар. Алардын айла-амалы кыйроого учурайт.”[8] аятынын, Дару надвада Пайгамбарыбызга тузак кургандар жөнүндө түшүрүлгөнүн белгилеген муфассир, андан соң башка сүрөдө бул тузактын

түрлөрүн айтып ачыктоо аркылуу ал аятты чечмелейт. “Оо Аллага нанкөрлүк кылгандар, сен байлоо, же өлтүрүү, же болбосо сени өз жеринден кетирүү үчүн сүргүн кылышкан эле. Алар сага тузак курган кезде Алла Таала да аларга өз тузагын курган. Алла тузак куруучулардын эң мыктысы”.[9]

بِالنَّبِيِّ فِي دَارِ النُّذُورَةِ مِنْ تَقْيِيدِهِ أَوْ قَتْلِهِ أَوْ إِخْرَاجِهِ كَمَا ذَكَرَ فِي الْأَنْفَالِ

Бул жерде көрүп турганыбыздай аятты эки ооз сөз менен гана кыска-нуска чечмелеген. Алар кандай айла-амал кылгандыгы жөнүндө кенен токтолуп айтып берип олтурбастан, Анфал сүрөсүндө айтылгандай деп ага шилтеме берүү менен гана чектелген. Кайсы аятта кандай деп тактап отурбастан, ал жөнүндө кеңири маалымат берилген бир сүрөгө шилтеме берүү аркылуу тафсир кылган.

Үлгү 2:

“Жерге бактысыздар гана кирет. Ал (чындыкты) жалганга чыгарып, жүз бурган эле.” [10] аяты жөнүндө муфассир, аяттын ыймандан баш тарткандар үчүн айтылгандыгын, аятта баяндалган бул тыюулардын тавил кылынгандыгын, себеби Алла Таала төмөндөгү аятта бул нерсени ачыктаганын айтат. Бул аяттагы маани, алар түбөлүктүү тозокто болот деген таризде айтылган.

“Алла таала, өзүнө шерик кошкондорду эч качан кечирбейт. Андан башка баардык күнөөнү кааласа кечирет...” [11]

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ فَيَكُونُ الْمُرَادُ الصَّلِيَّ الْمُؤَبَّدَ

мына ушундайча негизги маанини айтып эки ооз сөз менен гана чечмелеп берген.

Үлгү 3:

“Сулайманга анын буйругу менен Биз кут даарыткан жерге жүрсүн (соксун) деп катуу шамалды баш ийдирдик. Биз бардык нерселерди билебиз.” [12] Муфассир бул аяттагы катуу шамалды, башка бир аятта жеңил гана шамал деп келгендигин, ошондуктан бул аяттын да талапка ылайык катуу жана жумшак соккон жел экенин башка бир аят аркылуу ачыктаган.

“Анын буйругу менен каалаган жерге келгенде жумшак жел гана болуп өтөөрү айтылган.”[13]

وَفِي آيَةِ أُخْرَى رَخَاءٍ أَيْ شَدِيدَةِ الْهُبُوبِ وَخَفِيفَتِهِ حَسَبَ إِرَادَتِهِ

Бул жакта катуу соккон деп айтылып жатса да, кээде жеңил соккон жел маанисинде да келгендигин, андыктан ошол айтылган жерге жараша тафирленүүсүн баса белгилеген.

Үлгү 4:

“Алар үчүн анда(Бейиште) түбөлүктүүлүк, алар эмнени кааласа баары бар. Бул Эгенден суралган убада эле.”[14] аяты жөнүндө муфассир, Айтылган нерселерге берилген убаданын Аллахка тиешелүү убада экендигин. Сөз берилгендердин да Курандын ар кайсы жеринде пайгамбарлары жана периштелери аркылуу убада кылынган нерселерин сураганы белгилүү. Буга байланыштуу төмөнкү аятты айтат: “Оо, Эгебиз! Бизге элчилериңе убада кылганыңды бере көр! ...” [15] жана “Оо, Эгебиз! Аларды жана алардын аталарынан, жубайларынан жана тукумдарынан такыбаларды Өзүң убада кылган Адн (Бейиш.) бакчаларына киргиз...” [16]

يَسْأَلُهُ مَنْ وَعَدَ بِهِ (رَبِّنَا وَأَتَيْنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ) أَوْ تَسْأَلُهُ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ (رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي

وَعَدْتَهُمْ) [17]

Имам Суютинин Куран аяттарын Куран аяттары менен чечмелөөсү мына ушундайча болгон. Ал узартып сөздү чойбостон кыска гана башка аят аркылуу аны далилдеп чечмелеп берген.

2. Курандын сүннөт менен тафсири

Куранды чечмелеп жатканда Курандан кийин кайрыла турган негизги булактардын дагы бири, албетте, Расулулахтын (с.а.в) сүннөтү болуп эсептелет. Фыкхий далилдерге караганыбызда Курани Каримден кийин эле биринчи сүннөт турат. Курани Карим өзү“(Пайгамбарларды) далилдер жана китептер менен (жибердик). Сага да адамдар үчүн түшүрүлгөндөрдү ачык баян кылып беришиң үчүн Куранды түшүрдүк. Балким алар түшүнүшөөр.”[18] деген аят аркылуу Пайгамбарыбыздын (САВ) милдеттеринин бири Куранды түшүндүрүү экени белгилүү. Сүннөттүн Куранды түшүндүрүү жолдорунун бири – бул «Баян», б.а., керек болгон жерде аяттардын ачыкталып тафсир кылынуусу.[19] Ошондуктан пайгамбарыбыздын Куранды тафсирлөөдө умум аяттарды тахсийис, мушкил болгондорун тавжийз, мубхамды баян, мутлакты такйид жана мужмал аяттарды тафсийл кылган.[20]

Тафсирчилерибиз мезгил-мезгили менен Куранды сүннөт менен чечмелеген. Көп жерде хадисти риваятчысын айтпай эле «Пайгамбарыбыз (с.а.в) бир хадисинде мындай » же «Хадиси шарифте айтылгандай» деген сыяктуу хадистин түздөн-түз өзүн айтышкан. Баарыбызга белгилүү болгондой, хижраттын VI кылымынан кийин хадистердин санаты түшүрүлүп айтылган. Биз буларды түшүнүп алгандан кийин, бул теманын алкагында, тафсирчилерибиздин Куранды Пайгамбардын сүннөтүнү менен чечмелеген мисалдарынан:

Үлгү 1:

“Аларга кайгы-балээ келгенде алар: «Чындыгында биз Аллахка таандыкпыз жана Ага кайтуучубуз» - деп айтышат.”[21] Аятта муфассир биз Аллага таандык болгон мал-мүлк жана кулу экенибизди. Ал бизге эмнени кааласа ошону жасаарын, акыретте Ага кайтаарыбызды, анан амалдарыбыз үчүн сөзсүз жооп бере турганыбызды белгилегенден кийин. Пайгамбардан бир риваят айтуу менен аяттын маанисин бекемдейт.

“Кимдин башына бир мусийбат келгенде “инна лиллахи ва инна лиллахи ражиуун” десе, Алла таала ага жараша ажырын берет. Артынан сөзсүз бир чоң сыйлыгын тартуулайт.” Башка бир хадисинде: “Пайгамбарыбыздын (с.а.в) май чырагы өчкөн эле. Ошол жерде инна лиллахи ва инна илайхи ражиуун деген. Айша (р.а) мындай деген: Бул болгону бир май чыракта десем. Пайгамбарыбыз, Момун мусулманды кыйнаган ар бир нерсе мусибат” деди.

رَوَى الشَّيْخَانُ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ اللَّهَ لَيُعْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يَفْلِتَهُ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ﴾ الْآيَةَ [22]

Үлгү 2:

“Биз сага жети кайталануучуну жана Улуу Куранды бердик.”[23] аятын тафсир кылганда;

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي﴾ قَالَ ﷺ هِيَ الْفَاتِحَةُ رَوَاهُ الشَّيْخَانُ لِأَنَّهَا تَثْنِي فِي كُلِّ رَكْعَةٍ [24]

жогорку хадисти айтып Пайгамбарыбыздын (с.а.в) кайталаган жети аяты Фатиха сүрөсү экенин ачыктайт. “шейхани” сөзү менен бул хадистин Бухари жана Муслимде келгендигин белгилей кеткен.

Үлгү 3:

“...Аллахтын силерге үйрөткөнүндөй: силер (үйдө) багыш үйрөткөн (бүркүт сыяктуу алгыр) куштарды (жиберерде) Аллахтын атын атагыла...”[25] Аяты боюнча муфассир, атайын аңчылык үчүн тарбиялаган жаныбардын олжосун жеген адал экенин, бирок аңчылык үчүн тарбияланбаган жаныбардын олжосун жегенге болбостугун айткандан соң, атайын аңчылык үчүн даярдалган жаныбарлардын белгилерин түшүндүрүү үчүн хадиске кайрылат.

“Аны таптоонун белгилери; агытканда же салганда барып, токто деп тыйганда тыйылуусу, алган аңына кол салбай күтүүсү. Аны билүүнүн жолу эң аз үч жолуда белгилүү болот. Эгер алган аңына кол салса анда ал атайын аңга тапталган жаныбар эмес жана ал алган аңды (жаныбарды) жегенге болбойт.”

وَأَنَّ قَتْلَهُ بَأْسٌ لَمْ يَأْكُلْ مِنْهُ بِخِلَافِ عَيْرِ الْمُعَلَّمَةِ فَلَا يَحِلُّ صَيْدُهَا وَعَلَامَتُهَا أَنْ تَسْتَرْسِلَ إِذَا أُرْسِلَتْ وَتُزَجَّرُ إِذَا زُجِرَتْ وَتُمْسِكُ الصَّيْدَ وَلَا تَأْكُلُ مِنْهُ وَأَقْلَ مَا يُعْرَفُ بِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنْ أَكَلَتْ مِنْهُ فَلَيْسَ مِمَّا أُمْسَكْنَ عَلَى صَاحِبِهَا فَلَا يَحِلُّ أَكْلُهُ كَمَا فِي حَدِيثِ الصَّحِيحَيْنِ وَفِيهِ أَنَّ صَيْدَ السَّهْمِ إِذَا أُرْسِلَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ كَصَيْدِ الْمُعَلَّمِ مِنَ الْجَوَارِحِ [26]

Үлгү 4:

“Алардын ортосунда тосмо дубал бар. “Арааф”-тосмонун өйдө жагында баарын белгилеринен тааныган адамдар бар. Алар бейиш ээлерине: “Силерге Аллахтын тынчтыгы болсун!” – деп үн салат. Алар – али Бейишке киришкен эмес. Бирок үмүт кылып тургандар.”[27] Аят тууралуу тафсирчибиз Арааф ээлери бейишке кирүүнү абдан кааласа да, ага кире албасын, бирок Аллахтын ырайымы менен кийинчерээк кирээрин айтып, андан соң төмөнкү хадисти айтат.

“Ал мындай деди: Ал Арааф ээлери бир канча убакытка ушундай абалда болушат. Анан бир учурда Алла Таала аларга ырайым кылып мындай дейт : Тургула, бейишке киргиле. Себеби мен силерди кечирдим.”

وَرَوَى الْحَاكِمُ عَنْ حُدَيْفَةَ قَالَ بَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ فَقَالَ قَوْمُوا ادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَقَدْ غُفِرَتْ لَكُمْ [28]

Үлгү 5:

Алар үчүн бул дүйнөдө жана акыретте сүйүнүчтүү кабар бар...”[29] аятындагы “мужда” “البشر” сөзүндө, бул сүйүнчүнүн жакшы түш экенин айткан тафсирчи аны Аз. Пайгамбардан төмөнкү хадиси аркылуу чечмелейт.

“Бул сүйүнчү кишинин өзү көргөн жана Жараткан тартуулаган жакшы түшү.”

فَسَبَّرَتْ فِي حَدِيثِ صَحَّحَهُ الْحَاكِمُ بِالرُّؤْيَا الصَّالِحَةِ يَرَاهَا الرَّجُلُ أَوْ ثَرَى لَهُ [30]

Имам Суюти Куран аяттарынын мужмал, мубхам, мтлак жерлерин жогорку үлгүлөрдө көрсөтүлгөндөй пайгамбарыбыздын сүннөттөрү менен да чечмелеп берген. Мисалы мусулмандын башына келген эң мусибаттын эң жөнөкөйүнүн эмене эеннин пайгамбарыбыздын хадисине таянып чечмелген жан андай учурда мусулмандын эмне кылуу керектигин айтып берген. Негизинен Аяттарды хадис менен тафсир кылуу да сөздүн ток этээр жерин айтып кыска нуска түүндүрүп берүүгө аракет жасаган.

3. Куранды Сахабалардын Сөзү менен Тафсири

Куранды чечмелеп жатканда, Пайгамбарыбыздан (С.А.В) кийин кайрыла турган эң негизги булактардын бири бул – сахабалардын тафсири. Анткени Куран чечмелөөдөгү эрежелердин арасында «куллу сахаба удул» (Бардык сахабалар адилеттүү) деген эреже бар. Аяттардын түшүү себебине күбө болгон сахабалар араб тилин жана анын талуу маселелерин да жакшы билишкен. Мындан тышкары арабдардын каада-салт, үрп-адаттарын жакшы билүүсү, алардын Куранды дагыда толук түшүнүүсүнө шарт түзгөн. Алар түшүнбөгөн жерлерин Аллахтын Элчисинен (С.А.В) сурап алышкан. Ошентип илим жана ишеним жагынан толук калыптанган сахабалар, Аяттарды тафсир кылууда да ишенимдүү орунда.[31]

Тафсирчилерибиз, сахабалардан келген риваяттардын саны аз болгонуна карабастан ага маани беришип, ошол аркылуу жактаган пикиринин тууралыгына далил катары аны көрсөтүшкөн. Адатта тафсирчилерибиз муфассирлердин эң улуусу болгон Абдуллах бин Аббастан келген риваяттарды көбүрөөк колдонушкан. Башка сахабалардан саналуу гана

мисалдарды келтирип, тафсирлөөгө аракет жасашкан. Бул сахабалардын көз караштарынан да бир нече мисал келтире кетели.

Үлгү 1:

“Бүгүн Биз кийинки муундарга үлгү болсун үчүн сенин дененди (сактап) куткарабыз...” [32] Аяты жөнүндө, адамдардын Фираундун акыбалынан сабак алып, анын жолун кайталабоонун алдын алуу максатында, денесинин куткарыла турганын айткан муфассир, андан соң окуянын башка жагына басым жасалган Ибн Аббастан мындай бир риваят келтирет.

“Исраил уулдарынын бир бөлүгү Фираундун өлүп өлбөгөнү жөнүндө күмөн кылышты. Ошондуктан аларга ибрет болсун деп Фираундун жесети деңиздин үстүнө чыгарылды.”

[33] عِبْرَةٌ فَيَعْرِفُوا عُبُودِيَّتَكَ وَلَا يَقْدُمُوا عَلَىٰ مِثْلِ فَعْلِكَ وَعَنْ بَنِ عَبَّاسٍ أَنَّ بَعْضَ بَنِي إِسْرَائِيلَ شَكُّوا فِي مَوْتِهِ فَأَخْرَجَ لَهُمْ لِيَرَوْهُ

Үлгү 2:

“Ошентип, каапырларга жана Аллахтын жолунан тоскондорго бузукулук кылгандары үчүн күнөө үстүнө күнөө кошобуз.”[34] аятында, каапыр болуп, Алланын жолунан адаштыргандар адамдарды Аллахтын динине жана Аллага ишенүүдөн тосуп эле калбастан кылган каапырлыктарынан улам азаптан үстүнө азапка кабылаарын баса белгилеген тафсирчибиз, андан соң Ибн Масуддан келген төмөнкү көз карашты айтат:

“Азуулары аркайган, курма дарактарындай узун чайндар (аларга дагы көбөйтүлөт.)”

الَّذِي اسْتَحَقُّهُ بِكُفْرِهِمْ قَالَ بَنُ مَسْعُودٍ عَقَارِبَ أَنْبِيَائِهَا كَالنَّخْلِ الطَّوَالِ [35]

Үлгү 3:

“Биз китеп бергендер аны өз уулдарын тааныгандай эле таанышат. Анткени алардын бир бөлүгү чындыкты билип туруп жашырышат.”[36] аяты аркылуу, Яхудиердин пайгамбарыбызды (с.а.в) өз балдарын билгендей, өз китептериндеги белгилерден таанып билишээрин айткан тафсирчибиз, андан кийин Ибн Саламдан төмөнкү риваятты айтат.

“Аллахка касам ичем аны көргөнүмдө, аны уулумду тааныгандай жана менин Мухаммадды (с.а.в) таануум (уулумдуу таанудан да) жеңил болду.”

بِنَعْتِهِ فِي كِتَابِهِمْ قَالَ بَنُ سَلَامٍ لَقَدْ عَرَفْتُهُ حِينَ رَأَيْتَهُ كَمَا أَعْرِفُ ابْنِي وَمَعْرِفَتِي لِمُحَمَّدٍ أَشَدُّ [37]

Үлгү 4:

“Эй, момундар! Силер ихрамда аңчылык жаныбарларын өлтүрбөгүлө. Кимде-ким атайлап өлтүрсө, анын жазасы – өлтүргөнүндөй бир жаныбар (курмандык). Аны силерден эки адилеттүү киши өкүм кылып, Каабага жеткирилет...”[38] аятында муфассир, аңды атайылап өлтүрүүнүн жазасы бар экенин, бул жазанын (курмандык) чалынган жаныбар менен жаралышы жагынан окшоштугу болушу керектигин жана муну аткаруучунун ага эн окшош болгон ак караны айрып биле алган, акыл эси ордунда болгон эки кишинин өкүм чыгара алаарын айткандан кийин. Сахабалардын ал темага байланыштуу айткандарын алып келет:

“Ибн Аббас, Умар жана Али (р.а) төө куштун өкүмүндө төө менен бирдей өкүм кылышты. Ибн Аббас, Абу Убайда топоз жана кулан боюнча уйдун өкүмү менен бирдей өкүм берүүдө. Айрыкча Ибн Аббас, Умар жана башкалары кептер жөнүндө да койдун союлуусу менен окшош өкүм кылышкан. Анткени кой суу ичүүдө кептер менен бирдей”

لَهُمَا فِطْنَةٌ يُمَيِّزَانِ بِهَا أَشْبَهَ الْأَشْيَاءَ بِهِ وَقَدْ حَكَّمَ بَنُ عَبَّاسٍ وَعُمَرُ وَعَلِيٌّ فِي النِّعَامَةِ بِيَدْنِهِ وَبَنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو عُبَيْدَةَ فِي بَقْرِ الْوَحْشِ وَحِمَارِهِ بِبَقْرَةٍ وَبَنُ عُمَرَ وَبَنُ عَوْفٍ فِي الظَّبْيِ بِشَاةٍ وَحَكَّمَ بِهَا بَنُ عَبَّاسٍ وَعُمَرُ وَغَيْرُهُمَا فِي الْحَمَامِ لِأَنَّهَا يُشَبِّهُهَا فِي الْعَبِّ [39]

Куран аяттарнын тафсирлөөдө имам Суюти сахабалардын сөздөрүнө да таянган. Анткени сахабалар пайгамбар (с.а.в) менен чогуу бир дордо жашагандыктан алардын куранды түшүнүүсү дагы терэңирээк болгондуктан сөдөрү да этибарга алынган. Ошондуктан жогоруда мисалдар менен чагылдырып бергендей бир аяттын маанисин ачыктоодо ал жөнүлөгү окуялар же алардын айткан сөздөрүнүн негизинде түшүнүктүү кылып чеч мелеген.

4. Курандын Сабабу Нузул менен Тафсири

Аяттардын назыл болуусунун кээ бирлери бир себепке байланыштуу болсо, көпчүлүгү кандайдыр бир окуя же белгилүү бир нерседен улам түшүрүлбөстөн, негизинен адамдардын муктаждыгына жараша аларды кабардар кылуу, туура жол көрсөтүү же аларга эскертүү максатында түшүрүлгөн.

Аят жана сүрөлөрдүн түшүү себептери маанисин туюнткан (сабабу нузул) – Алланын Элчисинин (с.а.в) көз алдында болгон окуя, бир же бир нече аяттын же бир сүрөөнүн түшүшүнө себеп болгон бир окуя же ар кандай темада пайгамбарга берилген суроо болушу да мүмкүн.[40]

Ушул себептен улам, тафсирчилерибиз бул аяттардын үстүндө иштеп, аятты ушуга байланыштырып, аят түшкөн атмосферадан кабардар кылууга аракет кылышкан. Бул тафсирге караганыбызда кээде вахий себебин түшүндүрүп, анан аяттын тафсирине өтсө, кээде аятты тафсир кылгандан кийин вахий себебин түшүндүргөнүнө күбө болобуз. Нузул себебин айтып жатканда, бирде кыска айтса, бирде окуяны кенен узун кылып түшүндүргөн.

Куранды түшүнүүдө сабабу нузулдун орду чоң жана өтө маанилүү. Сабабу нузулдун пайдаларын төмөнкүчө тизмектеп көрсөк болот:

- 1) Өкүмдүн кандай аткарылышы боюнча себептер белгилүү.
- 2) Өкүм чыгарууда сабабу нузулдун өзгөчөлүгүн эске алгандар үчүн, аны менен өкүм чыгарылат.
- 3) Аяттын жалпы маанисине сабабу нузулдун кириши, ага ачыктык берет.
- 4) Аяттын мааниси дагы да жакшыраак түшүнүлөт.

Төмөндөгү мисалдарда да көрүнүнүп тургандай, тафсирчибиз вахий себептерин айтып (жана назла, назалат, назала, фаназала, сабабу нузулиха) сыяктуу сөздөрдү колдонгон. Төмөндө анын тафсиринен буларга мисал келтирүүгө аракет кылабыз.

Үлгү 1:

“Айткын: “Жебреилге ким душман болсо...(Ал – Аллага душман!)” Анткени Аллахтын уруксаты менен ал аны (Куранды) түз жол, кубанычтуу кабар катары биймандууларга алардын алдындагыны (Забуруду, Тооратты, Индилди) тастыктоо үчүн сенин жүрөгүңө түшүргөн...” [41] аятында муфассир, аяттын түшүрүлүү себебин айтып. Ибн Сурайя, пайгамбардан же Умар бин Хаттабдан вахийди периштелерден кимиси алып келээрин сурады. Ал да: “Жабраил” деди. Ибн Сурайя да: «Ал биздин душманыбыз. Ал азап менен келет. Эгер Микайил болсо анда биз ишенемпиз. Анткени ал тынчтык жана береке менен келет» деди. Мына ошол учурда бул аят түштү.

Кыскача, жыйынтыктай турган болсок Имам Суюти Жалалайн тафсиринде аяттарды риваяттар менен тафсирлөөгө басым жасаган. Андагы кээ бир аяттар дирият методу менен чечмеленсе да негизинен риваят методу менен чечмелегендиктен бул тафсир риваят тафсирлердин катарын толуктайт. Эми биз ошол эмгекте Имам Суюти аяттарды риваяттар менен тактап айтканда Куранды Куран менен, Куранды сүннөт менен, Куранды

сахабалардын сөздөрү жана сабабу нузул менен кантип тафсир кылганын бир нече мисалдардын негизинде анализдегенге аракет кылдык.

Жыйынтыгында Имама Суютинин аятты аят менен, мейли сүннөт же башка риваят методу менен тафсирлегенде кыска нуска, түшүнүктүү кылып чечмелеп бергендиген көрө алабыз. Башка риваят тафсирлериндей көбөйтүп узарткан эмес, маселенин ток этеер жерине токтолуп бир эки ооз сөз же бир эки сүйлөм менен түшүндүрүүгө аракет кылган.

Тафсир кыска жана жеңил болуп, жөнөкөй түшүнүктүү тилде ачыкталгандыктан аны окуп бүтүрүү же тафсир менен кыскача таанышууга оңой болгон. Ошондуктан бул китептин окурмандары көп жана актуалдуулугу күнүбүзгө жоголбой келет.

Муну менен Жалалайн тафсиринин стилин, өзгөчөлүгүн, методун, андагы мисалдардын негизинде жакындан кененирээк тааныштырганга аракет кылынды.

Колдонулган адабияттар:

1. Ниса 82
2. Мухаммад 24
3. Маида 67
4. Али Акпынар, Тафсиру Жалалайн, ‘ТДВ Ислам Ансклопедиясы’ 40. том. ж. 2011, Истамбул, б. 294.
5. Исмаил Жеррахоглу, Тафсир Усулу, 10. Басылыш, (Анкара: ТДВ басмаүйү, 1988), б. 228.
6. Абул Фида Ибн Касийр, “Мукаддима” Тафсиру Ибн Касийр, тхк. Мухаммад Али ас Сабуний, (Байрут: Мактабату фий Илми Исламий, 1402/1981) 1:12.
7. Кыямат, 19.
8. Фатыр, 10.
9. Тафсийру ал-Жалалайн, 562.
10. Лайл, 15-16.
11. Тафсийру ал-Жалалайн, 811.
12. Анбия, 21/81.
13. Тафийру ал-Жалалайн, 428.
14. Фуркан, 16.
15. Ал-Имран, 194.
16. Гафир, 40/8.
17. Тафийру ал-Жалалайн, 462.
18. Нахыл, 44.
19. Мухаммад бин Ахмад ал-Куртубий, ал-Самимил Ахкамил Куран, 3. Басылыш, (Б.ү: Дарул Кутубул арабиййа, 1387/1967), 1:39.
20. Суат Йылдырым, Аз. Пайгамбардын Куран Тафсири, (Истанбул: Кайыхан басма үйү., 1983), 31
21. Бакара, 2/156.
22. Тафийру ал-Жалалайн, 299.
23. Хижир, 15/87.
24. Бухарий, “Тафсир”, 1; Тафийру ал-Жалалайн, 344.
25. Маида, 5/4.
26. Тафийру ал-Жалалайн, 136
27. Аьраф, 7/46.
28. Тафийру ал-Жалалайн, 199.

29. Юнус,10/64.
30. Тафийру ал-Жалалайн, 276.
31. Семра Еманет, Вахийнин ал-важизи менен Жалалейн тафсиринин салыштыруу, Т.Ж. Сакария университети социал билимдер институту, Магистырдык диссертациясы (2019), 30.
32. Юунус,10/92.
33. Тафийру ал-Жалалайн, 280.
34. Нахл,16/88.
35. Тафийру ал-Жалалайн, 358
36. Бакара, 2/146.
37. Тафийру ал-Жалалайн, 30.
38. Маида, 5/95.
39. Тафийру ал-Жалалайн, 156 .
40. Мухсин демиржи, Тафсир Усулу, (Истанбул: Ифав басма үйү, 2013), 219.
41. Бакара, 2/97.

References:

1. Nisa 82
2. Muhammad 24
3. Maida 67
4. Ali Akrynar, Tafsiro Jalalain, "TDV Islamic Encyclopedia" 40. vol. etc. 2011, Istanbul, p. 294.
5. Ismail Jerrahoglu, Tafsir Usulu, 10th Edition, (Ankara: TDV Publishing House, 1988), p. 228.
6. Abul Fida Ibn Kasir, "Muqaddima" Tafsiro Ibn Kasir, thk. Muhammad Ali as Sabuni, (Beirut: Maktabatu fi Ilmi Islamiy, 1402/1981) 1:12.
7. Doomsday, 19.
8. Fatir, 10.
9. Tafsiyru al-Jalalayn, 562.
10. Lyle, 15-16.
11. Tafsiyru al-Jalalayn, 811.
12. Anbia, 21/81.
13. Tafiyru al-Jalalayn, 428.
14. Furkan, 16.
15. Al-Imran, 194.
16. Gafir, 40/8.
17. Tafiyru al-Jalalayn, 462.
18. Nakhil, 44.
19. Muhammad bin Ahmad al-Qurtubiy, al-Samimil Ahkamil Qur'an, 3rd Edition, (B.u: Darul Qutubul Arabiyya, 1387/1967), 1:39.
20. Suat Yildirim, Az. Tafsir of the Qur'an of the Prophet, (Istanbul: Kayihan Publishing House., 1983), 31
21. Al-Baqarah, 2/156.
22. Tafiyru al-Jalalayn, 299.
23. Hijri, 15/87.
24. Bukhari, "Tafsir", 1; Tafiyru al-Jalalayn, 344.
25. Maida, 5/4.
26. Tafiyru al-Jalalayn, 136

27. Araf, 7/46.
28. Tafiyru al-Jalalayn, 199.
29. Yunus, 10/64.
30. Tafiyru al-Jalalayn, 276.
31. Semra Emanet, A Comparison of Al-Waziz of Wahi and Jalalayn Tafsir, T.J. Sakarya University Institute of Social Studies, Master's Thesis (2019), 30.
32. Yunus, 10/92.
33. Tafiyru al-Jalalayn, 280.
34. Nakhl, 16/88.
35. Tafiyru al-Jalalayn, 358

УДК 93

DOI 10.33514/БК-1694-7711-2022-1 (2)-127-132

Тажибай кызы Жайнагүл

Кыргыз түрк Манас университети, магистрант

Тажибай кызы Жайнагүл

Кыргызско-Турецкий университет Манас, магистрантка

Zhaynagul Tazhibai kyzy

Kyrgyz-Turkish University of Manas, undergraduate

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МЕКТЕП-МЕДРЕСЕЛЕР
(XIX-XX КЫЛЫМДЫН БАШЫНА ЧЕЙИН)
ШКОЛЫ И МЕДРЕСЕ В КЫРГЫЗСТАНЕ (XIX- НАЧАЛО XX В.)
SCHOOL AND MADRASSAS IN KYRGYZSTAN
(XIX- BEGINNING OF THE XX CENTURY)**

Аннотация: Баарыбызга белгилүү болгондой XIX к. жана XX к. башы Кыргызстандын тарыхында олуттуу өзгөрүүлөр менен коштолгон. Дал ушул мезгилде Орус падышачылыгы Кыргызстанды эле эмес акырындап бүткүл Орто Азияны басып алган. Башка өлкөнүн колониясына айлануусу менен кыргыздардын коомдук, саясий, социалдык, экономикалык жашоосу болуп көрбөгөндөй өзгөргөн. Падышачылык орустарды көчүрүп келүү, жер реформасы, шайлоо ж.б. реформаларды жүргүзгөн. Мунун натыйжалары ар кандай каршылыктар жана көтөрүлүштөр менен коштолгон. Ушундай бир учурда кыргыздарда билим берүү, кат сабат таануу, жазуу жана мектеп-медреселер бар беле, бар болсо кандай абалда эле? Кыргыз коому канчалык деңгээлде билимдүү, канчалык деңгээлде билимге, жазууга маани беришкен жана коомдо мектеп-медреселердин орду кандай болгон. Макалада XIX к. жана XX к. башында ачылган мектеп-медреселер андагы билим берүү жана мектеп-медреселерден билим алгандардын коомдогу орду тууралуу баяндап берүүгө аракет жасалат.

Аннотация: Как известно, XIX и начало XX века ознаменовались значительными изменениями в истории Кыргызстана. Именно в этот период Российская империя постепенно завоевала не только Кыргызстан, но и всю Среднюю Азию. Будучи колонией другой страны, социальная, политическая, культурная и экономическая жизнь кыргызского народа изменилась как никогда. В империи проводились реформы как, переселение русских,